

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

KATARZYNA ZAJDA¹

PROJEKTY WSPÓŁPRACY LOKALNYCH GRUP DZIAŁANIA Z WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO²

Abstrakt. W artykule zaprezentowano wyniki badań socjologicznych przeprowadzonych w 2012 roku. Poświęcono je projektom współpracy realizowanym przez sieci lokalnych grup działania, w których uczestniczyły organizacje z województwa łódzkiego. Celem badań było określenie składu sieci oraz ich genezy, zasobów wykorzystywanych w projektach współpracy oraz ich innowacyjności. Zastosowano technikę analizy treści danych zastanych (dokumentacji Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi, stron internetowych LGD oraz stron projektów współpracy) oraz wywiadu swobodnego (respondentami byli prezesi zarządów LGD oraz kierownicy ich biur). Analiza wykazała, iż niespełna połowa LGD z województwa łódzkiego realizowała projekty współpracy. Sieci tworzyły głównie te organizacje, które wcześniej kooperowały. O wyborze partnerów decydowało podobieństwo celów obranych do realizacji w lokalnych strategiach rozwoju oraz zasoby, jakie można było wykorzystać w projektach. Nie we wszystkich wykorzystywano zasoby lokalne, tylko jeden z nich można określić mianem innowacyjnego. Środki finansowe przeznaczano głównie na rozwój turystyki oraz ekologii.

Słowa kluczowe: projekty współpracy, lokalne grupy działania, zasoby lokalne, innowacja

WPROWADZENIE

Losy wdrażania podejścia LEADER w Polsce śledzi wielu badaczy. Stawiają oni pytania dotyczące m.in. związków między aktywnością społeczną mieszkańców wsi a ich zaangażowaniem w proces tworzenia partnerstw terytorialnych [Halamska 2009, Śpiewak 2009] oraz oddziaływania podejścia LEADER na potencjał kapitału społecznego mieszkańców wsi czy (w węższym zakresie) potencjał współpracy reprezentantów trzech sektorów wchodzących w skład lokalnych grup działania [Goszczyński 2009,

¹ Autorka jest pracownikiem Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego (e-mail: k.zajda@wp.pl).

² Artykuł prezentuje wyniki badań realizowanych przez autorkę ze środków dotacji celowej dla UŁ (na działalność związaną z prowadzeniem badań naukowych służących rozwojowi młodych naukowców).

Zajda 2011]. Podejmują również rozważania dotyczące wpływu LEADER-a na społeczno-gospodarczy rozwój wsi. Dla przykładu M. Furmankiewicz i K. Janc zwrócili uwagę na zależność między aktywnością lokalnych grup działania na rzecz rejestracji i promocji produktów lokalnych a dochodem mieszkańców partnerstw z ich sprzedaży³ [2011]. Z kolei S. Michalska i K. Zajda analizowały potencjał lokalnych grup działania (dalej LGD) w zakresie wspierania innowacyjnego wykorzystywania zasobów lokalnych. Stwierdziły, iż projektodawcy (mieszkańcy wsi, koła gospodyń wiejskich, ochotnicze straże pożarne oraz samorządy gmin), aplikujący (za pośrednictwem lokalnych grup działania) o wsparcie z działań: „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”, „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, „Odnowa i rozwój wsi” oraz „Małe projekty”⁴, byli zainteresowani głównie pozyskaniem środków na rzecz niwelowania deficytów infrastrukturalnego wyposażenia wsi (np. budowę i remont chodników, placów zabaw, zakup strojów i instrumentów muzycznych, zakup sprzętów do firm). Nie wszyscy w realizowanych projektach wykorzystywali (zdiagnozowane w lokalnych strategiach rozwoju) zasoby lokalne, bardzo rzadko można je było określić mianem innowacyjnych [Michalska i Zajda 2011]. Innymi słowy, wśród problemów wpływu podejścia LEADER na społeczno-gospodarczy rozwój wsi autorki wyodrębniły ten dotyczący roli lokalnych grup działania w tworzeniu i upowszechnianiu innowacji.

Innowacja jest terminem trudnym do zdefiniowania. Literatura przedmiotu dostarcza co prawda wielu jej definicji, ale zdecydowana większość z nich nie przystaje do specyfiki realizacji podejścia LEADER. Dla przykładu J. Schumpeter innowacje wiąże z nową kombinacją czynników wytwórczych. Zakłada, że innowacje to wprowadzenie nowych towarów oraz nowej metody produkcji, otwarcie nowego rynku, zdobycie nowego źródła surowców czy w końcu przeprowadzenie nowej organizacji procesów gospodarczych [1960, s. 104]. P. Drucker definiuje innowację jako szczególne narzędzie przedsiębiorców, za którego pomocą ze zmiany czynią okazję do podjęcia nowej działalności gospodarczej lub do świadczenia nowych usług [1992, s. 39–40]. Trudno również uznać za przydatną definicję innowacji zawartą w *Podręczniku Oslo*, zgodnie z którą: „Innowacja to wdrożenie nowego lub znacząco udoskonalonego produktu (wyrobu lub usługi) lub procesu, nowej metody marketingowej lub nowej metody organizacyjnej w praktyce gospodarczej, organizacji miejsca pracy lub stosunkach z otoczeniem” [2005, za Baran i in. 2012,

³ Autorzy piszą: „...wyraźnie widać, że w gminach z LGD liczba zarejestrowanych produktów jest wyraźnie większa niż w gminach bez LGD. Dzięki wsparciu marketingowemu i promocji zwiększenie sprzedaży tego typu produktów przez rolników i lokalnych producentów może pozytywnie wpływać na uzyskiwane przez nich dochody, gdyż zwykle ceny takich produktów sprzedawanych bezpośrednio są wyższe niż na przykład w ramach masowego skupu” [Furmankiewicz i Janc 2011, s. 119–120].

⁴ W ramach osi 4. PROW 2007–2013 realizowane są działania: „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”, „Wdrażanie projektów współpracy” oraz „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja”. Pierwsze z działań ma na celu umożliwienie mieszkańcom partnerstwa realizację projektów zgodnych z celami przyjętej lokalnej strategii rozwoju. Składane przez nich wnioski mogą kwalifikować się do finansowania z osi 3.: Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej, z działań takich, jak: „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”, „Odnowa i rozwój wsi” oraz z działania „Małe projekty” (które nie kwalifikuje się do wsparcia z osi 3., ale przyczynia się do realizacji jego celów) [Oś 4. PROW 2007–2013, s. 294–316].

s. 17–18]. Lokalne grupy działania mogą posługiwać się definicją zawartą w „Przełądzie Obszarów Wiejskich”, zgodnie z którą: „Innowacje (...) mogą po prostu polegać na wprowadzaniu technologii i dobrych praktyk wykorzystywanych gdzie indziej i dostosowywaniu ich do określonych warunków i okoliczności panujących w nowym miejscu, albo na wprowadzaniu sprawdzonych koncepcji w nowy, bardziej efektywny sposób” [*Kreatywność i innowacje...* 2009, s. 8]. Wiele z nich to czyni. Badania PSDb wykazały bowiem, iż LGD najczęściej przyjmują, iż innowacyjna jest każda forma aktywności nieobecna do tej pory na danym terenie. Ale czy rzeczywiście wybudowanie świetlicy wiejskiej czy placu zabaw dla dzieci jest innowacyjne tylko dlatego, że wcześniej te obiekty nie istniały⁵? [Raport PSDb 2012, s. 53].

W badaniach dotyczących podejścia LEADER stosuje się m.in. ujęcie innowacji zainspirowane twórczością francuskiej szkoły ekonomii bliskości [Pecqueur i Zimmermann 2004, Rallet i Torre 2005]. Zakłada się w nim, iż terytorium jest obszarem dobrze znanym lokalnej społeczności, w którym jest ona zakorzeniona i które utożsamia ze swoją małą ojczyzną. To miejsce jest nie tylko społecznie wytwarzane, ale również w różny sposób postrzegane, przyswajane i waloryzowane. W trakcie waloryzacji jego cechy zostają zdefiniowane jako zasoby [zob. Jewtuchowicz 2005, s. 113, Nowakowska 2011, ss. 21, 37]. Różni aktorzy społeczni dokonują tej waloryzacji w różny sposób, w związku z czym mianem zasobów określają różne jego cechy. Jak podkreślają B. Jałowiecki i M. Szczepański: „Przedmiotem postrzegania jest zawsze określona rzeczywistość. Dostarcza ona różnego rodzaju informacji, które są filtrowane przez czynniki kulturowe i psychologiczne warunkujące daną postrzegającą jednostkę. W rezultacie przedmiotem oceny i waloryzacji (...) jest nie tyle sama rzeczywistość, ile jej obraz w świadomości człowieka”⁶ [2009, s. 344].

Sposób użytkowania zasobów lokalnych przesądza o innowacyjności danego projektu. Można je bowiem wykorzystywać zgodnie z jedną z czterech trajektorii: 1) specyficzną (zasoby unikatowe dla danego obszaru są wykorzystywane w sposób niestandardowy, w związku z lokalną tradycją, specyfiką), 2) ogólną (zasoby występujące powszechnie są wykorzystywane w sposób standardowy), 3) ogólną z rysami specyficznymi (zasoby powszechne, typowe dla wielu obszarów są wykorzystywane w sposób niestandardowy, unikatowy, związany z lokalną specyfiką), 4) banalizującą (zasoby unikatowe dla danego obszaru są wykorzystywane w sposób typowy, standardowy, bez nawiązania do ich specyfiki). O innowacyjności danego projektu świadczy wykorzystywanie w nim zasobów lokalnych, zgodnie z trajektorią specyficzną lub ogólną z rysami specyficznymi [Michalska i Zajda 2011, s. 124].

⁵ Definiowanie innowacji sprawia trudność nie tylko lokalnym grupom działania. Dla przykładu z badań K. Zajdy przeprowadzonych na próbie wójtów i radnych z gmin wiejskich powiatu radomszczańskiego (województwo łódzkie) wynika, iż innowacje postrzegają oni poprzez pryzmat nowości albo nowoczesnych technologii informacyjnych. Autorka podkreśla: „Jest to jedna z tych kategorii pojęciowych, o której wszyscy teoretycznie wiedzą i którą aprobują, od czasu do czasu wręcz muszą jej użyć (np. aplikując o środki z tzw. funduszy unijnych), ale tylko pozornie, ponieważ nikt nie wierzy w możliwość jej zastosowania” [Zajda 2012, s. 74].

⁶ Aktorzy społeczni dokonują waloryzacji tej przestrzeni za pomocą różnych kategorii pojęciowych. Dotyczą one m.in. jej użyteczności (funkcjonalne/niefunkcjonalne; nowe/stare; wygodne/niewygodne), walorów estetycznych (ładne/brzydkie; czyste/brudne), przynależności do różnych kategorii społeczno-zawodowych (elitarne/egalitarne; dla wybranych/dla wszystkich) itp.

Lokalne grupy działania wykorzystują zasoby obszaru, na rzecz którego funkcjonują m.in. w projektach współpracy. W okresie programowania 2007–2013 ich finansowanie odbywa się ze środków Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (działanie 4.21). Pomoc z tego działania jest przyznawana na realizację projektów zawartych w lokalnych strategiach rozwoju oraz nieuwzględnionych w nich, ale zgodnych z ich celami. W projektach, poza LGD, mogą uczestniczyć inne podmioty, które zajmują się problematyką rozwoju wsi. Do kryteriów decydujących o przyznaniu środków na ich realizację zaliczono m.in.: potencjał administracyjny partnerów konieczny do zarządzania/koordynacji projektem, jego cele oraz jego zakres, w tym wykorzystanie lokalnych zasobów, i innowacyjny charakter prezentowanych rozwiązań⁷ [OŚ 4. PROW 2007–2013, s. 311–313]. Innymi słowy, realizacja takich projektów może przyczynić się do powstawania nowych sieci współpracy, w które zaangażowane są polskie LGD, oraz wdrażania przez nie zasady innowacyjności. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Europejskie Obserwatorium LEADER, na przestrzeni lat partycypacja LGD z innych krajów w takich projektach wzrastała. W 1994 roku około 25% istniejących wtedy organizacji było zaangażowanych w formalną lub nieformalną współpracę z innymi podmiotami, w projekty międzynarodowe angażowało się już 50% grup uczestniczących w drugiej części tej inicjatywy. W czasie realizacji jej trzeciej odsłony (pod nazwą LEADER+) 83% ogółu LGD było zaangażowanych we współpracę międzyregionalną, a około 69% – w międzynarodową [Brosei i in. 2012, s. 6–7]. W związku z powyższym można przypuszczać, iż tego rodzaju projekty w Polsce będą katalizatorem tworzenia nowych sieci współpracy, a uczestnictwo w nich partnerów zagranicznych będzie sprzyjać dyfuzji innowacji, wykorzystaniu przez LGD zasobów lokalnych w sposób unikatowy, niestandardowy, ale powiązany ze specyfiką obszaru, który obejmują wsparciem.

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ ORAZ CHARAKTERYSTYKA RESPONDENTÓW

W związku z faktem, iż w literaturze przedmiotu brakuje analiz dotyczących projektów współpracy, w których uczestniczą polskie lokalne grupy działania, w drugiej połowie 2012 roku zrealizowano poświęcone im badanie socjologiczne. Interesujące było określenie: składu oraz genezy powstałych sieci, zasobów wykorzystywanych przez nie w projektach współpracy⁸ oraz innowacyjności realizowanych projektów (przyjęto definicję innowacyjności autorstwa S. Michalskiej i K. Zajdy). Zastosowano dwie techniki badawcze. Pierwszą była analiza treści danych zastanych. Zaliczono do nich: dokumentację Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi, dotyczącą realizowanych projektów współpracy (pozwoliła ona ustalić ich liczbę oraz zidentyfikować niektóre

⁷ Oceniany jest również budżet projektu oraz jego oddziaływanie na środowisko lokalne [OŚ 4. PROW 2007–2013, s. 313].

⁸ Ze względu na fakt, iż inspiracją dla podjętych badań były analizy S. Michalskiej i K. Zajdy, zastosowano zaproponowaną przez nie definicję zasobów lokalnych: „Dany obiekt – materialny lub niematerialny – jest zasobem o tyle, o ile jest dostrzeżony jako owo „coś”, co może służyć do produkcji dóbr czy usług. O wartości tego zasobu świadczy nie tylko jego „obiektywna wartość”, ale także to, jak jest ona postrzegana i oceniana; jak w danej sytuacji definiujemy jej wartość, jak ją „waloryzujemy” [2011, s. 124].

z LGD w nich uczestniczące), oraz strony internetowe LGD i strony internetowe projektów współpracy (które pozwoliły określić nazwy współpracujących organizacji oraz ich zakres tematyczny).

Drugą z zastosowanych technik był wywiad swobodny. Przeprowadzono go z członkami i pracownikami LGD. Respondentami byli prezesi zarządów LGD oraz kierownicy ich biur, czyli osoby w największym stopniu zaangażowane w realizację projektów współpracy. W każdej z LGD przeprowadzono po jednym wywiadzie. Za jego pomocą próbowano ustalić m.in. wykaz zasobów wykorzystywanych w tych projektach. Zasoby podzielono na cztery typy: zasoby występujące powszechnie o niespecyficznym zastosowaniu (np. lasy), zasoby występujące w konkretnych lokalizacjach o niespecyficznym zastosowaniu (np. konkretny zbiornik wodny wykorzystywany podobnie jak wiele innych), zasoby występujące powszechnie o specyficznym zastosowaniu (np. gospodarstwa agroturystyczne świadczące usługi powiązane z lokalną kulturą), oraz zasoby występujące w konkretnych lokalizacjach o specyficznym zastosowaniu (np. obiekty zabytkowe wpisane w lokalną specyfikę, wykorzystywane w sposób unikatowy, niestandardowy) [Michalska i Zajda 2011, s. 124].

Analiza dokumentacji pozyskanej z Urzędu Marszałkowskiego pozwoliła ustalić, iż LGD z województwa łódzkiego wchodziły w skład sieci, które realizowały w sumie 6 projektów współpracy zatytułowanych: „Lokalny Atrakcyjny Szlak – LAS”, „PATOS – Podniesienie Atrakcyjności Turystycznej Obszarów Stowarzyszeń”, „Wspomnienie dróg do Europy”, „Odnawialne źródła energii przyszłością obszaru lokalnych grup działania”, „Spotkanie z Naturą 2010”, „Dziedzictwo naszą atrakcją – D.N.A.”. W ich wdrażaniu brało udział 9 (spośród 20 istniejących) lokalnych grup działania z tego obszaru⁹. Z ich reprezentantami przeprowadzono wywiady swobodne. W zbiorowości respondentów znalazły się 4 kobiety oraz 5 mężczyzn, 7 respondentów było pracownikami LGD (zajmowało się koordynacją projektów współpracy), pozostali byli członkami zarządów tych organizacji.

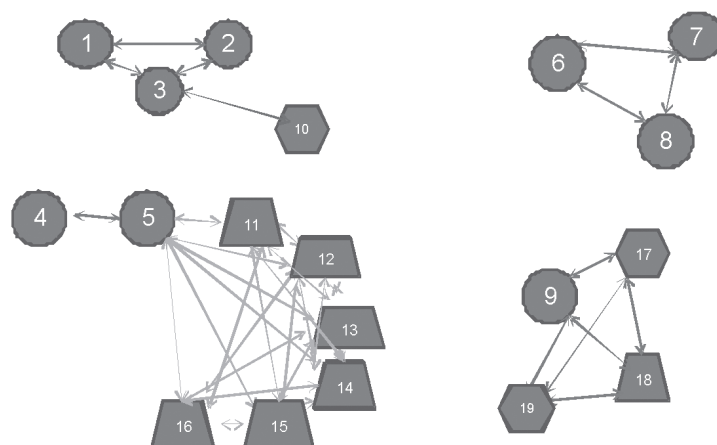
SKŁAD SIECI, ICH GENEZA ORAZ ZASOBY WYKORZYSTANE W PROJEKTACH WSPÓŁPRACY

Analizowane sieci współpracy tworzyły LGD, które wcześniej kooperowały. W przeszłości ich współpraca najczęściej miała charakter niesformalizowany. Ich liderzy uczestniczyli w tych samych szkoleniach, spotkaniach, wizytowali nawzajem swoje partnerstwa. Sieci nie były gęste. Wyjątkiem była ta, w której uczestniczyło Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Kraina Rawki (kooperujące z 6 LGD z innych regionów Polski)¹⁰ – rysunek 1.

⁹ W czasie realizacji badań umowę na realizację projektu współpracy podpisały również LGD MROGA i LGD Gniazdo. Projekt był jednak we wczesnej fazie uruchamiania. Z rozmów z kierownikami biur wynikało, iż nie został jeszcze dokładnie ustalony jego zakres, w związku z czym nie poddano go analizie.

¹⁰ W skład sieci wchodziły wyłącznie LGD. W dwóch przypadkach podjęto próbę włączenia do nich przedstawicieli przedsiębiorców (głównie właścicieli stadnin koni i gospodarstw agroturystycznych), jednak uwarunkowania proceduralne projektów współpracy sprawiły, że nie zdecydowali się oni na przystąpienie do sieci (uczestnictwo w projekcie wiązałoby się z wniesieniem wkładu własnego, który nie byłby kosztem kwalifikowanym).

1: Lokalna Grupa Działania BUD-ŹJ Razem (łódzkie), 2: Stowarzyszenie Dolina Pilicy (łódzkie), 3: Stowarzyszenie na Rzecz Społeczności Lokalnej MROGA (łódzkie), 4: Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Gniazdo (łódzkie), 5: Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Kraina Rawki (łódzkie), 6: Stowarzyszenie Rozwoju Gmin CENTRUM (łódzkie), 7: Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania POLCENTRUM (łódzkie), 8: Fundacja Rozwoju Gmin LGD PRYM (łódzkie), 9: Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Przymierze Jezioro (łódzkie), 10: Pays de Verdun (Francja), 11: Lokalna Grupa Działania Sejmeszczyzna (Podlasie), 12: Lokalna Grupa Działania Białe Ługi (świętokrzyskie), 13: Lokalna Grupa Działania GRYFLANDIA (zachodniopomorskie), 14: Lokalna Grupa Działania Nasza Suwalszczyzna (Podlasie), 15: Lokalna Grupa Działania „Owocowy Szlak” (lubelskie), 16: Lokalna Grupa Działania Region Włoszczowski (świętokrzyskie), 17: LAG Welterbe Oberes Mittelrheintal (Niemcy), 18: LGD7 – Kraina Nocy i Dni (Wielkopolska), 19: LAG Hunsrück (Niemcy).

RYSUNEK 1. Sieć współpracy łódzkich LGD (LGD z województwa łódzkiego oznaczono symbolem koła, LGD z innych województw Polski – symbolem trapezu, LGD z innych krajów – symbolem sześciokąta foremnego)

FIGURE 1. The cooperation network of Local Action Groups from Łódź voivodship

Sieci składały się z dwóch do siedmiu węzłów (tworzonych przez poszczególne LGD). W dwóch z nich uczestniczyły LGD z Francji oraz Niemiec. LGD Kraina Rawki współpracowała z LGD z Podlasia oraz województw: zachodniopomorskiego, lubelskiego i świętokrzyskiego.

O wyborze partnerów do współpracy zdecydowała głównie zbieżność celów obranych do realizacji przez poszczególne LGD (takiego zdania było 8 spośród 9 respondentów). Nieco mniej znaczące dla powstawania tych sieci były zasoby pozostające w dyspozycji poszczególnych partnerstw, możliwe do wykorzystania we wspólnym projekcie (uwagę na takie uwarunkowanie powstania sieci zwróciło 6 spośród 9 badanych¹¹). Dla powstania sieci skupiających LGD tylko z województwa łódzkiego szczególnie znacząca była ich bliskość geograficzna. Ułatwiała ona kontakty między uczestnikami projektu, organizację wspólnych przedsięwzięć (w tym spotkań, warsztatów dla przedstawicieli LGD): „Dla LGD CENTRUM był to pierwszy projekt współpracy, dlatego nie chcieliśmy zapraszać nikogo spoza regionu czy spoza Polski”. Tylko dwóch respondentów podkreśliło, iż ważnym kryterium przy budowie sieci współpracy były bardzo dobre kontakty interpersonalne z przedstawicielami innych LGD¹².

¹¹ Respondenci mogli wskazać kilka powodów nawiązania współpracy z innymi LGD.

¹² Pięć spośród LGD samodzielnie poszukiwało partnera do współpracy (głównie wykorzystując kontakt e-mailowy). Trzy inne do współpracy zostały zaproszone. W jednym przypadku trudno jednoznacznie określić rolę LGD w powoływaniu sieci.

A zatem jedną z głównych osi współpracy LGD z regionu łódzkiego były cele zapisane w lokalnych strategiach rozwoju oraz zasoby, które planowano wykorzystać na rzecz ich realizacji. Lokalne grupy działania już w czasie Pilotażowego Programu LEADER+ dokonywały ich waloryzacji. Niektóre z nich wykorzystywano w projektach współpracy.

Ich tematem przewodnim był rozwój turystyki oraz ekologia. Inwestowano głównie w tworzenie i rozbudowę szlaków turystycznych, tzw. małą infrastrukturę turystyczną (np. zadaszone wiaty, ławki), oznakowanie szlaków oraz materiały promujące walory partnerstw (tabela 1).

TABELA 1. Zakres tematyczny projektów współpracy, w których uczestniczyły LGD z województwa łódzkiego.
TABLE 1. The subject area of projects in which LAGs from the Łódzkie region participated

Tytuł projektu	Zakres tematyczny projektu
Lokalny Atrakcyjny Szlak – LAS	wytyczenie wspólnego szlaku konnego ^a
PATOS – Podniesienie Atrakcyjności Turystycznej Obszarów Stowarzyszeń	wytyczenie i oznakowanie dwóch szlaków turystycznych („Rawska 8” oraz „Szlaku Grodzisk”), ich wizualizacja, wydanie map szlaków, budowa małej infrastruktury turystycznej, m.in. ławek, zadaszonych wiat ^b
Dziedzictwo Naszą Atrakcją – D.N.A.	organizowanie imprez targowych, konferencji podsumowujących ofertę turystyczną, wydanie folderu turystycznego, spotkania z twórcami ludowymi, obozy dla młodzieży, w tym Młodzieżowa Akademia Dziedzictwa Kulturowego „Madzik” ^c
Spotkanie z Naturą 2010	edukacja ekologiczna młodzieży poprzez wydarzenia sportowo-edukacyjne (rajd rowerowy, pieszy, rozmowy o ekologii) ^d
Odnawialne źródła energii przyszłością obszaru lokalnych grup działania	wydawanie gazetki o tematyce ekologicznej oraz organizacja targów ekologicznych ^e
Wspomnienie dróg do Europy	stworzenie muzeum wirtualnego na temat wydarzeń z I wojny światowej ^f

Źródło: Na podstawie:

^a http://www.lodzkie.pl/wps/wcm/connect/lozdzkie/departamenty/turystyka/aktualnosci/k20120528_news_turystyka_51 (dostęp w dniu 25.12.12).

^b <http://www.krainarawki.eu/201.patos.html> (dostęp w dniu 25.12.12).

^c <http://www.lgd-region-wloszczowa.pl/projekty-wspopracy/projekt-wspopracy-qdna-dziedzictwo-nasz-atrakcja> (dostęp w dniu 25.12.12).

^d http://www.krainanocydni.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=204:spotkanie-z-natury-2010&catid=50:aktualnosc&Itemid=122 (dostęp w dniu 25.12.12).

^e http://srcg.pl/index.php?action=opcja&opis_opcji=O_targach&Id=127 (dostęp w dniu 25.12.12).

^f <http://lodzkie.ksow.pl/news/entry/1062-udana-wizyta-gosci-z-francji-w-ramach-projektu.html> (dostęp w dniu 25.12.12).

Wśród realizowanych projektów zwraca uwagę (ze względu na złożony zakres tematyczny) jeden, zatytułowany „Wspomnienie dróg do Europy”. W dokumentacji projektu (dostępnej na stronie internetowej Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich) czytamy: „Powstanie wielojęzyczny, międzynarodowy portal internetowy pokazujący życie mieszkańców naszych terenów przed wydarzeniami z 1914–1918 roku. Przedstawimy wpływ działań wojennych na życie ludzi, na rozwój regionów i ścieżki prowadzące do wspólnej Europy. Nie zabraknie również oferty turystycznej i pokazania możliwości spędzenia czasu. Platforma będzie tętniła życiem: filmy, zdjęcia,

elementy 3D, dynamiczne mapy z przesuwającymi się frontami działań zbrojnych, to tylko niektóre rozwiązania mające przyciągnąć odwiedzających. Już teraz wiemy, że do naszego przedsięwzięcia przyłączą się inni: Belgowie, Włosi, Grecy oraz inne LGD z Polski. Projekt zakończy się w 2012 roku wystawą i prezentacjami w Brukseli. Wspólnie ustalono, że Stowarzyszenie MROGA będzie koordynatorem przedsięwzięcia. Decyzje stron zostały zatwierdzone podpisaniem porozumienia – umowy o wspólnej realizacji projektu pomiędzy Lokalną Grupą Działania „Pays de Verdun” oraz Stowarzyszeniem MROGA”¹³.

Projekt jest elementem szerszego przedsięwzięcia realizowanego konsekwentnie przez tę LGD. W bardzo ciekawy sposób dokonała ona waloryzacji zasobów lokalnych. Nieco zapomnianą historię związaną z przebiegiem I wojny światowej dokładnie rozpoznała, odnajdując nie tylko jej szczegóły, ale również nieznane dotąd fakty. O jej przebiegu jeden z przedstawicieli grupy opowiadał w następujący sposób: „Była prowadzona inwentaryzacja turystyczno-krajoznawcza. Bardzo obszerne opracowanie, do którego zaprosiliśmy doktorantów UŁ, z Wydziału Turystyki, ażeby opracowali dla nas taki materiał. I w wyniku właśnie tych badań, naszej inwentaryzacji i naszych wcześniejszych rozmów i spotkań z miłośnikami tego terenu wyszła nasza «Bitwa Łódzka 1914 roku». Materiał ten zaczęliśmy dalej sprawdzać my sami, w różnych archiwach centralnych, wojskowych w Warszawie czy państwowym w Łodzi i dowiedzieliśmy się dodatkowych informacji. Ich ogrom ściął nas z nóg”. Inny respondent o działaniach LGD MROGA wypowiadał się następująco: „Ta rekonstrukcja bitwy jest drobnym elementem medialnym [całości – K.Z.]. Natomiast chodzi o to, żeby wokół tematu «Bitwy Łódzkiej» wykreować pomysł turystyczny na spędzanie wolnego czasu. Jesteśmy świeżo po konferencji popularno-naukowej, w której uczestniczył mer Verdun. Jest to mniej więcej zjawisko tej samej skali. Wszyscy o Verdun wiedzą, chcą odwiedzić miejsce największej bitwy – natomiast «Bitwa Łódzka» jest mocno zapomniana z różnych przyczyn. Natomiast jest to zjawisko o takim samym potencjale turystycznym. Ma jeszcze tą wielką zaletę (w odróżnieniu od innych wydarzeń militarnych w Polsce), że jest wydarzeniem na skalę europejską: bili się tutaj Niemcy z Rosjanami, ale uczestniczyli [w działaniach – K.Z.] też ludzie ze Śląska, Małopolski, Wielkopolski i Mazowsza” [Zajda 2011, s. 116–117].

Nie wszystkie lokalne grupy działania dokonały tak wnikliwej waloryzacji zasobów lokalnych, choć wszyscy respondenci zadeklarowali, iż pierwszy etap realizacji projektów współpracy obejmował spotkania uczestników sieci organizowane właśnie w tym celu. Różne były tego powody. Niektórzy z badanych podkreślali, iż mieli zamiar podjąć takie działanie, jednak nie uzyskali zgody na jego finansowanie: „Urzednicy nie rozumieją prowadzonych badań, np. archeologicznych, nie dostrzegają takiej potrzeby i utrudniają diagnozę zasobów lokalnych”. Mimo to w niektórych przypadkach udało się przeprowadzić dodatkową waloryzację (wspomniało o niej 3 spośród 9 respondentów): „Współpraca z partnerami pozwoliła LGD na poszukiwanie nowych inspiracji dotyczących sposobów wykorzystania zasobów lokalnych. Zacieśniono współpracę z konserwatorami i archeologami, odkryto nowe ślady

¹³ <http://lodzkie.ksow.pl/news/entgry/1062-udana-wizyta-gosci-z-francji-w-ramach-projektu.html> (dostęp w dniu 26.12.12).

dawnego życia osadniczego (sprzed 10 tysięcy lat)”¹⁴ oraz „LGD zaczęła wnikać we własne zasoby i dostrzegła jeden nowy. Jest to postać Mariana Belca, biorącego udział w Bitwie o Anglię, członka Dywizjonu 303”.

Na uwagę zasługują również opinie respondentów dotyczące aktorów dokonujących waloryzacji cech terytorium. Wypowiedzi wszystkich badanych (9) świadczyły o tym, iż są nimi głównie pracownicy biur LGD, członkowie ich zarządów oraz tzw. eksperci zewnętrzni. Tylko jeden z nich zauważył, iż znaczące w tym zakresie są również opinie mieszkańców obszaru partnerstwa.

Wykaz zasobów (wymienionych przez badanych) wykorzystywanych w projektach współpracy LGD prezentuje tabela 2.

W projektach, których celem był rozwój turystyki, wykorzystywano głównie zasoby kulturowe (8 wyszczególnionych) oraz przyrodnicze (5 wyszczególnionych). Wśród kulturowych znajdował się jeden zasób unikatowy. Pozostałe, choć ulokowane na obszarze partnerstw, nie były dla nich unikatowe. Wśród zasobów przyrodniczych (podobnie jak wśród zasobów społecznych i ludzkich) nie znalazł się ani jeden, który posiadałby tę cechę. Wśród zasobów gospodarczych jedna z organizacji wykorzystywała skansen wsi, unikatowy głównie z racji swojej formy, tzw. żywy skansen, który oferuje nie tylko ekspozycje muzealne, ale też aktywne formy propagowania kultury lokalnej, na przykład występy młodzieżowych zespołów tanecznych czy warsztaty tradycji ludowych. Ponadto obiekty tego skansenu nie są replikami, ale autentycznymi zabytkami przeniesionymi na jego teren z innych miejscowości regionu łódzkiego¹⁵.

Dwa pozostałe projekty współpracy poświęcono ekologii. Ich zakres obejmował wydawanie materiałów promocyjnych oraz edukację dzieci i młodzieży w tym zakresie. W projektach wykorzystywano niewielką ilość zasobów lokalnych. Respondenci wśród nich wymienili przyrodnicze (jeden), ludzkie (jeden) oraz gospodarcze (jeden). Żaden z nich nie był unikatowy dla realizujących je lokalnych grup działania.

Zasoby wykorzystywane w projektach współpracy w niewielkim zakresie zostały opisane na stronach internetowych partnerów projektów. Informacje o projekcie: „Lokalny atrakcyjny szlak – LAS” można odnaleźć na stronie Stowarzyszenia Dolina Pilicy¹⁶. Opisano tu jego cele, etapy realizacji oraz źródło finansowania¹⁷.

¹⁴ Respondent odmówił udzielania dalszych informacji na ten temat, obawiając się, iż nagłośnienie badań LGD mogłoby im zaszkodzić (na stanowiskach archeologicznych mogłoby się pojawić niepożądane osoby).

¹⁵ Żywy Skansen – Centrum Folkloru Polskiego zajmuje obszar ponad 2 ha. Jego obiekty przeznaczone są do całorocznego wypoczynku i rekreacji. Centrum edukacyjno-szkoleniowe oferuje warsztaty z garncarstwa, tkactwa, podstaw kowalstwa artystycznego, a także wypieku chleba. Kompleks składa się z kilku budynków, m.in. pensjonatu Lipka (stara plebania przeniesiona na teren skansenu, podarunek Parafii Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Lipce k/Strykowa); chata z Dobronia (zabytkowa chata również przeniesiona na teren skansenu); karczma (przeniesiona na ten teren XIX-wieczny dom tkacza ze Zgierza); Dworek Grodzisk (zabytkowy budynek przekazany Skansenowi przez Generalną Dyрекję Dróg Krajowych i Autostrad Oddział w Łodzi) [<http://www.nagawki.pl/skansen>, dostęp w dniu 28.12.12].

¹⁶ Projekt nie ma własnej strony internetowej. Na stronie internetowej LGD BUD-UJ Razem trudno odnaleźć jakiegokolwiek informacji na jego temat. Natomiast strona internetowa Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Społeczności Lokalnej MROGA (www.mroga.pl, adres podawany przez KSOW) w ogóle nie działa (dostęp w dniu 27.12.12).

¹⁷ http://dolinapilicy.pl/viewpage.php?page_id=227 (dostęp w dniu 27.12.12).

TABELA 2. Zasoby wykorzystywane w projektach współpracy przez LGD z regionu łódzkiego oraz ich typy
TABLE 2. The resources used by LAGs from Łódzkie region in cooperation projects and their types

Tytuł projektu	Zasoby wykorzystywane w projektach współpracy oraz ich typy											
	zasoby kulturowe		zasoby przyrodnicze		zasoby społeczne		zasoby ludzkie		zasoby gospodarcze			
	nazwa	typ	nazwa	typ	nazwa	typ	nazwa	typ	nazwa	typ		
Lokalny Atrakcyjny Szlak – LAS	b.w.	n.d.	lasy		1	n.d.	przewodnicy lokalni	3	Skansen Żywego Folkloru	4		
			rzeka Pilica						b. w.	gospodarstwa agroturystyczne	stadniny koni	2
PATOS – Podniesienie Atrakcyjności Turystycznej Obszarów Stowarzyszeń	wykopaliska archeologiczne	2	Bolimowski Park Krajobrazowy	2	Ludowy Klub Jeździecki	2	b.w.	n.d.	gospodarstwa agroturystyczne	4		
	stare grodziska	2	Rezerwat Rzeki Rawki	2								
	dwory	2										
	pałac w Balinie	2										
	zabytkowe kościoły	2	lasy	1	KGW	3						
	gwara ludowa	2										
Dziedzictwo Naszą Atrakcją D.N.A.	gwara ludowa	2	b.w.	n.d.	KGW		b.w.	n.d.	b.w.	n.d.		
					nieformalne zrzeszenia mieszkańców						2	
Spotkanie z Naturą 2010	b.w.	n.d.	zbiornik wodny Jeziorsko	2	b.w.	n.d.	młodzież szkolna	2	b.w.	n.d.		
Odnawialne źródła energii przyszłością obszaru lokalnych grup działania	b.w.	n.d.	b.w.	n.d.	b.w.	n.d.	b.w.	n.d.	uprawa wierzby energetycznej	1		
Wspomnienie dróg do Europy	Bitwa Łódzka	4	b.w.	n.d.	b.w.	n.d.	b.w.	n.d.	b.w.	n.d.		

Oznaczenia: b.w. – „brak wyszczególnienia” oznacza, iż respondenci nie wymieniali zasobów reprezentujących daną kategorię, w związku z czym nie określano ich typu, co oznaczono jako „n.d.” – nie dotyczy.

Zamieszczono krótką notatkę o konferencji otwierającej projekt, w której pojawia się (lakońska) informacja o wykorzystanych w nim zasobach lokalnych: „Prezes Stowarzyszenia Dolina Pilicy zaprezentował potencjał miejsc połączonych szlakiem na naszym terenie: ośrodki jazdy konnej, bazę noclegową, atrakcje krajoznawcze, różnorodność usług turystycznych. Ponadto na konferencji przedstawiono infrastrukturę na Łódzkim Szlaku Konnym oraz możliwości rozwoju przemysłu czasu wolnego, nawiązującego do turystyki konnej. Dyskutowano również o dostępności szlaku dla turystów konnych, o jego oznakowaniu i bezpieczeństwie użytkowników¹⁸”. Na jej podstawie można stwierdzić, iż w projekcie będą wykorzystywane zasoby gospodarcze (ośrodki jazdy konnej i baza noclegowa) oraz przyrodnicze (jeśli tak można rozumieć sformułowanie „atrakcje krajoznawcze”). A zatem respondenci w czasie wywiadów wyszczególnili większą liczbę zasobów, zwracając uwagę nie tylko na te dwie ich kategorie, ale również na zasoby ludzkie (przewodnicy lokalni).

Informacje o projekcie „PATOS – Podniesienie Atrakcyjności Turystycznej Obszarów Stowarzyszeń” można odnaleźć na stronie internetowej Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Kraina Rawki. Wśród nich nie ma jednak żadnych informacji na temat zasobów, które będą wykorzystywane w jego realizacji¹⁹. Nie można ich również odnaleźć na (wyjątkowo mało przejrzystej) stronie internetowej Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Gniazdo.

Projekt „Dziedzictwo Naszą Atrakcją – D.N.A.” posiada własną stronę internetową²⁰. Mimo iż zakończono go we wrześniu 2012 roku, strona nie jest kompletna – zakładka „Nasze dziedzictwo”, która mogłaby zawierać informacje o zasobach lokalnych, cały czas jest w budowie. Zakładka „Oferta turystyczna” zawiera informacje tylko o niektórych LGD wchodzących w skład sieci. Wyszczególniono tu kwatery agroturystyczne, pola namiotowe oraz organizatorów spływów kajakowych z obszaru Lokalnej Grupy Działania Sejneszczyzna. O zasobach Lokalnej Grupy Działania Region Włoszczowski traktuje folder informacyjny opisujący ich w sumie 64. Wyszczególniono w nim zasoby kulturowe (głównie obiekty sakralne), przyrodnicze (rezerваты przyrody), gospodarcze (kwatery agroturystyczne, hotele, pensjonaty). A zatem, w porównaniu z danymi zamieszczonymi na stronach internetowych LGD, respondenci (w czasie wywiadów) wyszczególnili znacznie mniej zasobów wykorzystywanych w tym projekcie²¹.

Informacje na temat projektu „Spotkanie z Naturą 2010” można odnaleźć na stronie LGD7 – Kraina Nocy i Dni. Wśród nich brakuje jednak tych o zasobach w nim wykorzystywanych. Niewielka wzmianka na ich temat towarzyszy opisowi warsztatów zorganizowanych dla młodzieży: „Poprzez udział w rajdach, przejściach przez szlaki edukacyjne i innych działaniach zaplanowanych w projekcie (Leśna Ścieżka Edukacyjna Winiary, zajęcia sportowo-rekreacyjne w gospodarstwie agro-

¹⁸ <http://www.dolinapilicy.pl/index.php?readmore=364> (dostęp w dniu 27.12.12).

¹⁹ http://www.krainarawki.eu/201_patos.html (dostęp w dniu 27.12.12).

²⁰ dna.travel.pl (dostęp 27.12.12).

²¹ Taki stan rzeczy nie dziwi. Po pierwsze, udział w badaniu mógł być dla respondentów stresujący, w związku z czym część informacji, którymi zapewne dysponują, nie została przez nich przedstawiona. Po drugie, badanie przeprowadzono w czasie ich pracy, co niewątpliwie wpływało niekorzystnie na jego przebieg. Po trzecie, wywiady realizowano tylko z reprezentantami z LGD z regionu łódzkiego, którzy zapewne nie znają tak dobrze zasobów LGD z innych województw.

turystycznym «Karczma Kaliska» w Szadku, rajd pieszy oraz rowerowy wokół zbiornika Jeziorsko) młodzież mogła m.in. podziwiać unikatowe walory przyrodnicze obszarów należących do współpracujących lokalnych grup działania oraz dowiedzieć się, z jakimi zagrożeniami zmagają się obecnie obszary przyrodnicze, a także w jaki sposób powinno się dbać o ich ochronę²². Strona internetowa partnera projektu – Stowarzyszenia Lokalnej Grupy Działania Przymierze Jeziorsko – zawiera głównie tzw. fotorelacje z poszczególnych działań, wydzielonych w ramach projektu²³. Tak więc na podstawie analizy danych zastanych nie można szczegółowo wyszczególnić zasobów, które wykorzystywano w tym projekcie. Można jedynie przypuszczać, iż wśród nich dominują przyrodnicze.

Projekt „Odnawialne źródła energii przyszłością obszaru lokalnych grup działania” ma własną stronę internetową²⁴. Zawiera ona krótką informację o jego celach, współpracujących LGD, różnych rodzajach źródeł energii, targach i inwestycjach ekologicznych. Nie zawiera natomiast żadnych informacji o wykorzystywanych w nim lokalnych zasobach. Ich wykazu nie można również odnaleźć na stronie Fundacji Rozwoju Gmin PRYM²⁵ (zamieszczono tam tylko trzy gazetki wydane w jego ramach²⁶).

Najwięcej informacji na temat projektu „Wspomnienie dróg do Europy” można odnaleźć na stronie Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, m.in. opisano tam przebieg spotkania reprezentantów dwóch LGD. W notatce na ten temat zamieszczono informacje o zasobach, które w projekcie będą wykorzystywane: „W pierwszych dniach wizyty goście zapoznawali się z naszym regionem (gmina Brzeziny, Dmosin, Jeźów, Koluszki, Rogów): nie mogło zabraknąć Rogowskiej Kolei Wąskotorowej, powstałej w celu dowożenia ludzi i sprzętu na front, arboretum i alpinarium, terenu budowy «Żywego Skansenu – Centrum Folkloru Polskiego», miejsc pamięci związanych z wydarzeniami z 1914 roku i miejsc związanych z turystyką. Cmentarz w Pustulce z symbolem pojednania – zrośniętym dębem i brzozą – przyrodniczym pomnikiem pochowanych tu rosyjskich i niemieckich żołnierzy. Opowieści o miejscach bitew i losach żołnierzy wywarły na przyjezdnych ogromne wrażenie. Oprócz atrakcji turystyczno-krajobrazowych goście mieli możliwość spróbowania lokalnych produktów tradycyjnych²⁷. Na podstawie danych zastanych (w tym przypadku) możliwe jest

²² http://www.krainanocyidni.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=204:spotkanie-z-natur-2010&catid=50:aktualnosc&Itemid=122 (dostęp w dniu 28.12.12).

²³ http://www.przymierzejeziorsko.pl/?pokaz=galerie&nazwa=Projekt_wspolpracy_miedzy-narodowej_pn_%22Spotkanie_z_natura_2010%22&id=38 (dostęp w dniu 28.12.12).

²⁴ http://srgc.pl/ecolag/?page_id=32 (dostęp w dniu 28.12.12).

²⁵ <http://www.fundacjaprym.pl/index.php/dokumenty/ECOLAG> (dostęp w dniu 28.12.12).

²⁶ Pierwsza (8-stronicowa) traktuje o finansowaniu inwestycji ekologicznych, zakładaniu i użytkowaniu plantacji wierzb krzewiastych, możliwościach wykorzystania zasobów wód geotermalnych i powierzchniowych w okolicy miejscowości Rogóźno, zastosowaniu energii słonecznej, budowie domów energooszczędnych, targach ekologicznych [*Informator Ecolag*, 2010a]. Druga (też 8-stronicowa) zawiera informacje o przydomowych elektrowniach wiatrowych, oświetleniu LED i technologiach energooszczędnych, biogazowaniu rolniczym, targach ekologicznych [*Informator Ecolag* 2010b]. Trzecia (8-stronicowa) o budynkach pasywnych, wnętrzach oszczędzających wodę i energię, hybrydowej elektrociepłowni w Uniejowie, elektrowniach wodnych, kotłach na biomasę, kolektorach słonecznych [*Informator Ecolag* 2011].

²⁷ <http://lodzkie.ksow.pl/news/entry/1062-udana-wizyta-gosci-z-francji-w-ramach-projektu.html> (dostęp w dniu 28.12.12).

wyszczególnienie zasobów wykorzystywanych w projekcie. Należą do nich kulturowe (3), przyrodnicze (2), gospodarcze (2). W czasie wywiadów respondenci nie zwrócili uwagi na zasoby przyrodnicze oraz gospodarcze.

A zatem analiza danych zamieszczonych na stronach internetowych współpracujących lokalnych grup działania oraz na stronach samych projektów wykazała, iż w zasadzie nie zawierają one informacji na temat efektów waloryzacji zasobów lokalnych. Tylko jeden uczestnik sieci (i to z obszaru innego województwa – LGD Region Włoszczowski) zadbał o jakąś promocję zasobów obszaru partnerstwa (zamieszczając na stronie folder informacyjny na ich temat). W związku z powyższym o trajektoriach wykorzystania zasobów można było wnioskować tylko na podstawie wypowiedzi respondentów. To oni są głównymi uczestnikami procesu ich waloryzacji i (jak wykazano we wcześniejszej części pracy) tymi aktorami społecznymi, od których zależy sposób ich wykorzystania.

INNOWACYJNOŚĆ REALIZOWANYCH PROJEKTÓW WSPÓŁPRACY

Wśród wyróżnionych sześciu projektów tylko jeden „Wspomnienie dróg do Europy” można uznać za innowacyjny. Zasoby lokalne wykorzystano w nim zgodnie z trajektorią specyficzną, tj. zasoby unikatowe dla tego obszaru (historia Bitwy Łódzkiej) przedstawiono w sposób niestandardowy, m.in. tworząc muzeum wirtualne.

Dysponowanie zasobami unikatowymi nie jest jednak warunkiem koniecznym do realizacji projektów innowacyjnych. W taki sposób mogą również zostać wykorzystane zasoby niespecyficzne. Literatura dostarcza przykładów takich projektów. W regionie Sauwald (Austria) realizowano projekt „Wśród koron drzew”. Turystom udostępniono dwa szlaki piesze, znane jako „Trasy wśród koron drzew”. Pierwszy z nich prowadził przez tzw. młody las i składał się z konstrukcji drewnianej usytuowanej nad koronami drzew (około 10 m na ziemią). Drugi ulokowany był na wysokości 24 m nad ziemią. Trasy wyposażone zostały w wiszące mosty, drewniane labirynty, zjeżdżalnie, domki na drzewach, system nagłaśniający, wzmacniający odgłosy lasu [*Najlepsze wykorzystanie...* 2006, s. 6]. Podobny projekt zrealizowano na obszarze objętym wsparciem Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Społeczności Lokalnej MROGA. O jego dofinansowanie ubiegał się przedsiębiorca, który w następujący sposób opisał zakres przedsięwzięcia, które miał zamiar zrealizować: „Przedsięwzięcie polega na budowie trasy drewnianej w lesie «Spacer w chmurach». Trasa ta zbudowana będzie na palach drewnianych o różnej wysokości w zależności od ukształtowania terenu. Będzie służyć osobom chcącym odpoczywać w ruchu oraz korzystać z rekreacji w lesie. Osoby spacerujące będą mogły zobaczyć las i otoczenie z całkiem innej perspektywy – z wysokości koron drzew” [Zajda i Dzikowska 2012, s. 317]. Zasoby występujące na obszarze każdej LGD – lasy – wykorzystał w sposób unikatowy, tj. taki, który to przedsięwzięcie odróżnia od „standardowego” użytkowania lasów (np. w postaci ścieżek rowerowych, pieszych czy tras konnych). Żadna z LGD z łódzkiego (w projekcie współpracy) nie wykorzystała zasobów lokalnych zgodnie z trajektorią ogólną z rysami specyficznymi.

Tymczasem w opinii wszystkich respondentów realizowane projekty były (są) innowacyjne. Dla przykładu „Lokalny Atrakcyjny Szlak” został uznany za taki z tego powodu, iż „jest podobny” do projektu realizowanego przez Urząd Marszałkowski w Łodzi (Łódzkiego Konnego Szlaku), uznawanego za innowacyjny. Inny respondent, uzasadniając swoje stanowisko w tej sprawie, podkreślił, iż o innowacyjności realizowanego projektu świadczy fakt, iż „Wcześniej w regionie nie było projektu łączącego zasoby ludzkie z przyrodniczymi”.

Zdecydowana większość badanych była również przekonana o wartości dodanej projektów. Gdy zadano im pytanie o to, czy realizowaliby podobne przedsięwzięcie samodzielnie, gdyby pozyskali odpowiednie ku temu środki finansowe z innego źródła (czyli nie z działania „Projekty współpracy”), 7 spośród 9 stwierdziło, że nie²⁸. Uzasadniając swoje stanowisko, wskazywali trzy powody. Pierwszym była możliwość wykorzystania w projektach współpracy większej ilości zasobów lokalnych: „Współpraca jest dużo ciekawsza i daje więcej możliwości. Dzięki niej można zbudować produkt bez granic. Pojedyncza LGD nie byłaby w stanie zorganizować tylu punktów turystycznych, więc szlak byłby monotony i nie przyciągał turystów”. Drugim była możliwość realizacji w tych projektach, dzięki kumulacji środków finansowych, większej liczby działań: „Dzięki współpracy kumulują się środki finansowe na projekt, może mieć on większy budżet”. Trzecim z wymienionych powodów była możliwość wykorzystania zasobów kapitału ludzkiego, jakim dysponują poszczególne LGD: „Więcej LGD [w sieci – K.Z.] oznacza także więcej pomysłów”; „Przy dobrej organizacji pracy można wiele zdziałać, o wiele więcej niż w pojedynkę”. Ponadto badani dostrzegli związek między uczestnictwem ich LGD w sieci współpracy a sposobem, w jaki postrzegają cechy swojego terytorium i dokonują ich waloryzacji. Niektórzy z nich deklarowali nawet, iż dzięki sieci współpracy zasoby lokalne wykorzystują w sposób, który nie byłby możliwy do zastosowania w przypadku projektów realizowanych bez udziału partnerów: „Gdyby współpraca nie miała miejsca, Lokalny Atrakcyjny Szlak najprawdopodobniej w ogóle by nie powstał. Walory, które posiada LGD, nie byłyby wykorzystane. Na jej terenie nie występuje dużo zasobów, grupa nie ma zbyt dużego potencjału, a dzięki zasobom pozostałych LGD udało się je uzupełnić i skompletować. To sprawiło, że projekt mógł powstać i stał się atrakcyjny”.

PODSUMOWANIE

Niespełna połowa LGD z województwa łódzkiego realizowała tzw. projekty współpracy. Sieci przez nie tworzone nie były gęste. Należy jednak podkreślić, iż były one często pierwszymi, które formalizowały kontakty tych LGD z innymi organizacjami tego typu. Podstawą ich tworzenia były wspólne cele partnerów (najczęściej związane z działaniem na rzecz rozwoju potencjału turystycznego obszaru, który obejmują wsparciem) oraz zasoby, jakimi dysponowali. Tylko w trzech przypadkach w projektach przewidziano środki finansowe na ich dodatkową waloryzację.

²⁸ Dwóch respondentów, którzy nie zdecydowaliby się na realizację projektu współpracy. Podkreślali oni, iż jego realizacja nie przynosi żadnych konkretnych korzyści: „To taki wolontariat, nic z tego nie ma”.

Nie we wszystkich z nich wykorzystywano zasoby lokalne, a tylko w jednym uczyniono to w sposób innowacyjny. Niestety Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Społeczności Lokalnej MROGA (realizujące projekt innowacyjny) uczestniczyło tylko w dwóch sieciach, z których jedną tworzyło z partnerem zagranicznym. Jego doświadczenie nie zostało wykorzystane przez inne LGD z regionu łódzkiego.

W projektach inwestowano przede wszystkim w infrastrukturę turystyczną oraz promocję atrakcji turystycznych. Dysponowanie przez LGD wysokim potencjałem kapitału ludzkiego nie poskutkowało wdrożeniem projektów, w których zasoby lokalne byłyby wykorzystywane zgodnie z trajektorią ogólną z rysami specyficznymi. Nie zaobserwowano również wyraźnego związku między przynależnością do sieci (bardziej doświadczonych) LGD z innych krajów UE (tj. tych, które od 1991 roku realizują podejście LEADER) a realizowaniem przez nie projektów innowacyjnych. Tylko w dwóch sieciach uczestniczyli partnerzy z Niemiec i Francji i tylko w jednym przypadku ta kooperacja miała wpływ na zakres realizowanego projektu oraz jego innowacyjność. Ponadto przeszkodą dla wdrożenia innowacji przez LGD było przekonanie ich liderów o tym, iż za innowacyjne można uznać każde przedsięwzięcie, które jest nowe na danym obszarze.

W projektach wykorzystywano głównie zasoby kulturowe oraz przyrodnicze. Nieco wbrew ich celom niewielką wagę przywiązywano do ich promowania za pomocą stron internetowych organizacji czy stron samych projektów. Jeśli zawierały one ich opisy, to były nieprecyzyjne i wyjątkowo lakoniczne (wyjątkiem była LGD Region Włoszczowski, która na stronie zamieściła folder na temat obszaru, który obejmuje wsparciem uwzględniającym jego najważniejsze zasoby).

Projekty tworzone, wykorzystując wiedzę tzw. ekspertów zewnętrznych oraz wiedzę lokalną, ale tylko tę jej część, którą dysponowali liderzy LGD. Nie wykorzystywano w nich żadnych metod czy technik badawczych, które pozwoliłyby zanalizować sposób percepcji obszaru partnerstwa przez innych jego mieszkańców, na przykład te osoby, które nie są zrzeszone w lokalnych grupach działania, ale których działalność wpływa na kierunek i tempo przemian wsi. Poznanie opinii na przykład osób zainteresowanych otworzeniem (choćaby sezonowej) działalności turystycznej na temat zasobów terytorium mogłoby je zachęcić do ich wykorzystania. Zatem projekty realizowane przez badane lokalne grupy działania nie różniły się znacząco od realizowanych przez mieszkańców wsi, koła gospodyń wiejskich czy samorządy gmin, które opisano wcześniej w literaturze przedmiotu. Choć przyczyniły się do utworzenia nowych sieci współpracy, to trudno przesądzać o ich trwałości i dalszej działalności m.in. na rzecz rozwoju innowacyjnego.

BIBLIOGRAFIA

- Baran M., Ostrowska A., Pander W., 2012: *Innowacje popytowe, czyli jak tworzy się współczesne innowacje*. PARP, Warszawa.
- Brosei P., Courades J.M., O'Hara E., Redman M., Van Doren P., Wagner D., Watson S., 2012: *LEADER and Cooperation*. "EU Rural Review, European Network for Rural Development" 11: 1–41.
- Drucker P., 1992: *Innowacje i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*. PWE, Warszawa.

- Furmankiewicz M., Janc K., 2011: *Wpływ Programu Pilotażowego LEADER+ na aktywność mieszkańców gmin należących do partnerstw terytorialnych w województwie dolnośląskim*. „Wieś i Rolnictwo” 1 (150): 106–123.
- Goszczyński W., 2009: *Program LEADER jako mechanizm kształtowania kapitału społecznego na obszarach wiejskich*. W: K. Wasielewski (red.) *Tworzenie partnerstw lokalnych i ich sieci na obszarach wiejskich. Doświadczenia z funkcjonowania programu LEADER w Polsce w latach 2004–2009*. Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Hałamska M., 2009: *Zasoby własne wsi a zewnętrzne programy rozwoju. Na przykładzie zależności kapitał społeczny – PP LEADER+*. „Wieś i Rolnictwo” 3 (144): 9–28.
- Informator Ecolag, 2010a. Wydanie 1.
- Informator Ecolag, 2010b. Wydanie 2.
- Informator Ecolag, 2011. Wydanie 3.
- Jałowiecki B., Szczepański M., 2009: *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. SCHOLAR, Warszawa.
- Jewtuchowicz A., 2005: *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*. Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Kreatywność i innowacje w Unii Europejskiej na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, Przegląd Obszarów Wiejskich, 2009. Magazyn Europejskiej Sieci na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich UE, Wspólnoty Europejskie: 7–9.
- Michalska S., Zajda K., 2011: *Trajektorie wykorzystania zasobów lokalnych w procesie rozwoju partnerstw terytorialnych. Case study lokalnych grup działania „Dolina Karpia” oraz „Kraina Rawki”*. „Wieś i Rolnictwo” 4 (153): 123–138.
- Najlepsze wykorzystanie bogactw naturalnych i kulturowych, 2006. „Leader+ Magazine. Obserwatorium LEADER” 4: 12–13.
- Nowakowska A., 2011: *Regionalny wymiar procesów innowacji*. Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Oś 4. PROW 2007–2013 – Lokalne grupy działania i lokalne strategie rozwoju, 2009. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Pecqueur B., Zimmermann J.B., 2004: *Economie de proximities*. Hermes Science Publications, Paris.
- Podręcznik Oslo. Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji, 2005. OECD & EUROSTAT, Paryż.
- Rallet A., Torre A., 2005: *Proximity and localization*. „Regional Studies” 39: 47–59.
- Raport PSDB, 2012: *Ocena funkcjonowania LGD realizujących LSR w ramach PROW 2007–2013*. Maszynopis niepublikowany, Warszawa.
- Schumpeter J., 1960: *Teoria rozwoju gospodarczego*. PWN, Warszawa.
- Śpiewak R., 2009: *Spoločności realizujące program LEADER+: wyrównywanie czy pogłębianie różnicowań?* W: A. Tuziak, B. Tuziak (red.) *Regionalny wymiar procesów transformacyjnych, różnicowania i podziały*. Scholar, Warszawa.
- Zajda K., 2011: *Nowe formy kapitału społecznego wsi*. Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Zajda K., 2012: *Rozwój wielofunkcyjny, zrównoważony i innowacyjny w gminach wiejskich. Realizacja typu idealnego czy działania pozorne (na przykładzie powiatu radomszczańskiego)*. „Wieś i Rolnictwo” 3 (156): 66–77.
- Zajda K., Dzikowska E., 2012: *Innovative use of resources and diversification of the economic structure of rural areas on the basis of local action group MROGA experience*. “Journal of Agribusiness and Rural Development” 3 (25): 309–320.

THE COOPERATION PROJECTS OF LOCAL ACTION GROUPS FROM ŁÓDZKIE VOIVODSHIP

Abstract. This article presents the results of sociological research undertaken in 2012. Projects implemented by Local Action Groups (LAGs) from Łódź Voivodship were analyzed. The aim of the research was to define the composition of the network and their origins, the

resources used in cooperation projects and their innovation. The technique of content analysis was used (in which documents of Marshal's Office of the Łódź Region, the websites of LAGs and the websites of the cooperation projects were analyzed) as well as the technique of free interview. The interviews were conducted with the employees and the members of LAGs. The Heads of the Boards and the Heads of the Offices were the respondents. Less than a half of LAGs from Łódź Voivodship implemented cooperation projects. The networks were created by the organizations who had cooperated previously. The choice of partners was matched to the implementation of local development strategies and resources that could be used in projects. Not all used local resources and only one of them could be described as innovative in character. The funds were allocated mainly to the development of tourism and ecology.

Key words: cooperation projects, local action groups, local resources, innovation